

ทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ได้อาศัย แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. ทฤษฎีการต่อการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย อารมณ์และสังคม
2. การรับรู้ การสื่อความหมายและการเรียนรู้
3. วิจัยทัศน เพื่อการศึกษาและเพื่อการเรียนรู้
4. รูปแบบรายการวิจัยทัศน
5. ความพึงพอใจที่ได้รับจากสื่อ

ทฤษฎีการต่อการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย อารมณ์ และสังคม

การตั้งครรถเป็นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางร่างกาย จิตใจ ดังที่ วิลเลียม (William, 1983) ได้กล่าวว่าการตั้งครรถเป็นความเครียดของพัฒนาการวุฒิภาวะของผู้หญิง ซึ่งจะมีผลกระทบต่อสุขภาพจิตของผู้หญิงมากน้อยแตกต่างกัน การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในขณะตั้งครรถได้แก่การเปลี่ยนแปลงด้านกายวิภาค สรีระวิทยา การเปลี่ยนแปลงทางด้านอารมณ์ สังคม และด้านภาพลักษณ์ของผู้หญิงตั้งครรถ ดังนี้

อายุครรถของผู้หญิง

การเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นในระยะแรกนับตั้งแต่อายุครรถได้ประมาณ 8 สัปดาห์ อาการเปลี่ยนแปลงที่พบบ่อย คือ เต้านมคัดตึง แพ้ท้อง ปัสสาวะบ่อย คลื่นไส้ อาเจียน และอาจมีอาการอ่อนเพลีย ทางด้านอารมณ์ในระยะนี้จะเปลี่ยนแปลงและอ่อนไหวต่อสิ่งแวดล้อมได้ง่าย (Caplan, 1961)

ช่วงอายุครรถมากขึ้นได้ประมาณ 12-20 สัปดาห์ ระยะนี้อาการคลื่นไส้ อาเจียน และความไม่สบายต่าง ๆ จะลดน้อยลงหรือหมดไป หญิงตั้งครรถจะรู้สึกสบายขึ้นและมีการ

เปลี่ยนแปลงรูปร่างมากยิ่งขึ้น พบว่า ขนาดหน้าท้องขยายใหญ่ น้ำหนักตัวเพิ่มมาก ทารกในครรภ์เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว อารมณ์เริ่มจะคงที่เพราะปรับตัวต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงมากขึ้นมีการยอมรับความเป็นจริงต่อการตั้งครรภ์ ความรู้สึกต่อการตั้งครรภ์จะดีขึ้นเมื่อทารกในครรภ์เคลื่อนไหว ซึ่งมีการเคลื่อนไหวเมื่ออายุครรภ์ได้ประมาณ 20 สัปดาห์ (William, 1983) ในระยะนี้หญิงตั้งครรภ์จะมีความรู้สึกรักตัวเอง (Narcissistic) และสนใจเกี่ยวกับความต้องการของตนเองและการเจริญเติบโตของทารกในครรภ์ (Reeder and Martin, 1978)

ในระยะสามเดือนสุดท้ายของการตั้งครรภ์ ภาพลักษณ์ของหญิงตั้งครรภ์จะเปลี่ยนไปอย่างมาก เนื่องจากเป็นระยะสุดท้ายของการตั้งครรภ์ ร่างกายจะมีการเปลี่ยนแปลงมากขึ้น เนื่องจากทารกในครรภ์เจริญเติบโตเต็มที่ทารกจะเคลื่อนไหวเร็วและแรงขึ้น ระยะนี้หญิงตั้งครรภ์จะมีความวิตกกังวลต่อความปลอดภัยต่อทั้งของตนเองและทารกในครรภ์ (Old, et. al., 1984) หญิงตั้งครรภ์จะมีความรู้สึกถูกปฏิเสธและสูญเสีย หรือได้รับการดูถูกจากบุคคลอื่น นอกจากนี้แล้วหญิงตั้งครรภ์อาจจะเกิดความรู้สึกอับอาย ไม่ชอบรูปร่างของตนที่เปลี่ยนไป และมีความรู้สึกในทางลบต่อภาพลักษณ์ของตนเองได้ ในระยะสุดท้ายหญิงตั้งครรภ์จะกลับไปมีความสัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัวและกลุ่มเพื่อนใหม่ และมีการเตรียมตัวให้พร้อมต่อการเป็นมารดา การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว มีผลทำให้หญิงตั้งครรภ์มีอารมณ์แปรปรวน และนอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงทางด้านภาพลักษณ์ ก็ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านอารมณ์ด้วยเช่นกัน (Rubin, 1970) นอกจากนี้ ตัวแปรด้านอายุ และ ระดับการศึกษาทำให้หญิงมีครรภ์มีความแตกต่างกัน ดังนี้ คือ

หญิงมีครรภ์เป็นหญิงที่มีอายุอยู่ในช่วงวัยเจริญพันธุ์ คือ ช่วงอายุ 15 - 49 ปี (ปราโมทย์ ประสาทกุล , 2523:84) ดังนั้นจึงมีหญิงมีครรภ์ที่มีอายุอยู่ในช่วงวัยต่าง ๆ กัน ดังนี้ คือ วัยรุ่น ได้แก่ช่วงอายุ 15-20 ปี เรียกว่า วัยรุ่นตอนปลาย (Late adolescence) วัยเริ่มเป็นผู้ใหญ่ (Early adulthood) ได้แก่ช่วงอายุ 21-25 ปี และวัยผู้ใหญ่ตอนกลาง (Middle adulthood) ได้แก่ช่วงอายุ 26-40 ปี (Bromley , 1969:19-20) ความแตกต่างกันในวัยของบุคคลมีผลทำให้บุคคลมีความแตกต่างกันหลายประการ

1. หญิงตั้งครรภ์ที่มีวัยต่างกันย่อมมีลักษณะทางบุคลิกภาพและอารมณ์ที่แตกต่างกัน อันเป็นผลมาจากพัฒนาการทางด้านร่างกาย จิตใจและสังคมวัยรุ่นเป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงสูง อ่อนไหวง่าย มีอุดมคติสูง รักความเป็นอิสระ แสวงหาความเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง จัดว่าเป็นวัยที่มีปัญหามากในการปรับตัว (ปราณี รามสูตร , 2528) สภาวะทางจิตใจก่อนการตั้งครรภ์เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อการประเมินระดับความวิตกกังวลของหญิงตั้งครรภ์ (Williams 1983: 292)

2. หญิงตั้งครรภ์ที่มีวัยต่างกันย่อมมีประสบการณ์ การเรียนรู้ทางสังคมต่างกัน ทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ กล่าวคือ ผู้สูงวัยย่อมได้พบเห็น ได้ยิน ได้อ่าน สิ่งต่างๆ มากกว่าผู้อ่อนวัยกว่า จากการศึกษาพบว่าหญิงตั้งครรภ์โดยไม่ได้ตั้งใจ จะไม่มีการวางแผนครอบครัว ส่วนใหญ่เป็นหญิงที่มีอายุน้อย (Hilliard et.al. 1982:259-263)

3. หญิงตั้งครรภ์ในวัยกลางคนจะมีความมั่นคงในชีวิตมากกว่าผู้อ่อนวัยกว่าเนื่องจากวัยนี้ เป็นวัยที่มีความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่นสูง เป็นช่วงที่บุคคลมักมีอาชีพที่แน่นอน สร้างหลักฐานชีวิตได้แล้ว เช่น มีบ้าน ที่ดิน และมีสัมพันธ์ทางสังคมค่อนข้างมั่นคง (สมบูรณ์ ศาลสาชีวิน 2526 :185)

ระดับการศึกษา

การศึกษาเป็นองค์ประกอบหนึ่งของสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ทำให้บุคคลมีความแตกต่างกันทั้งทางด้านคุณภาพและสิ่งแวดล้อม ดังนั้นบุคคลที่มีการศึกษาต่างกันจึงมีความแตกต่างกันในหลายประการ ได้แก่

1. ระดับการศึกษาต่างกันทำให้บุคคลมีสถานภาพทางเศรษฐกิจ หรือชั้นทางสังคมแตกต่างกัน ทั้งนี้เพราะ ระดับการศึกษาเป็นดัชนีที่ใช้วัดฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างหนึ่ง (กรรณิการ์ อักษรกุล, 2515:26) ความแตกต่างกันในชั้นทางสังคม มีผลต่อสถานภาพ ความเป็นอยู่ในการดำรงชีวิต ค่านิยม โลกทัศน์ ประสบการณ์และ ข่าวดลอดจนปทัสถานทางสังคมอื่นจะมีผลกระทบต่อบุคลิกภาพด้วย (สุทธศักดิ์ เจริญรัตน์ , 2526)

2. ระดับการศึกษา มีความสัมพันธ์ทางบวกกับรายได้ นั่นคือ การศึกษาที่สูงขึ้นทำให้บุคคลมีโอกาสประกอบอาชีพที่มีเกียรติ มีรายได้สูง (จริฎ พรหมอยู่ , 2526)

3. ระดับการศึกษาที่สูงกว่าทำให้บุคคลมักมีความสามารถในการคิด จำแนก ประเมิน และการไตร่ตรอง ใช้เหตุผลได้ดีกว่าผู้มีการศึกษาดูกว่า ทั้งนี้เพราะการศึกษาช่วย ให้บุคคลรู้จักใช้ความรู้ ความคิดของตนเข้าแก้ปัญหาในการดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสมมากกว่า (สมจิตต์ สุพรรณทัศน์ , 2525)

4. ระดับการศึกษามีความสัมพันธ์ในทางบวกกับความพอใจในชีวิตสมรส คือ คู่ สมรสที่มีการศึกษาสูง มักจะมีความพอใจในชีวิตสมรสมากกว่าคู่สมรสที่มีการศึกษาดู ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ วารี ว่องพินัยรัตน์ (2516) ซึ่งพบว่าผู้ที่มีการศึกษาสูงมีเหตุผลการ สมรสและ ชีวิตครอบครัวที่ดีกว่าผู้ที่มีการศึกษาดู

การรับรู้ การสื่อความหมาย และการเรียนรู้

การผลิตสื่อเพื่อการถ่ายทอดความรู้ กระตุ้นและสร้างทัศนคติให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน นั้น ต้องอาศัยการวินิจฉัยและตัดสินใจของผู้ผลิตเอง ซึ่งผู้ผลิตจะต้องเกิดความมั่นใจว่า สื่อ การสอนที่ตนกำลังวางแผนผลิตอยู่นั้น จะก่อให้เกิดประสิทธิภาพตรงกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ มากที่สุด ทั้งนี้จำเป็นต้องยึดหลักจิตวิทยาหรืออาศัยผลงานวิจัยมาเป็นแนวทางการพิจารณา ด้วย ในการวางแผนการผลิตสื่อ นั้น จำต้องอาศัยพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับการรับรู้ การสื่อ ความหมาย และทฤษฎีการเรียนรู้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้ (Perception)

การรับรู้เป็นกระบวนการซึ่งบุคคลรับรู้ต่อสิ่งต่าง ๆ รอบตัวเรา ในการรับรู้ นี้บุคคลจำเป็นต้องใช้ประสาทสัมผัสต่าง ๆ เช่น นัยน์ตา หู ผิวหนัง หรือที่เรียกว่าต้องอาศัย เครื่องมือที่จะช่วยเก็บรวบรวมข้อมูลไปสู่ประสาทสัมผัส และจากประสาทสัมผัสจะถูกเปลี่ยน ไปเป็นข้อมูลที่เรียกว่า electrical and chemical events ส่งไปยังสมองจึงทำให้ บุคคลนั้นรับทราบต่อเหตุการณ์นั้น ๆ

การรับรู้มีลักษณะสำคัญ 2 ประการ คือ

1. สิ่งที่เราสัมผัสสัมผัสจะรับรู้ได้อาจเลือกรับรู้ในลักษณะเดียว ๆ หรือในลักษณะที่เป็นแบบผสมผสานกันอย่างซับซ้อนก็ได้
2. บุคคลจะเลือกรับรู้บางส่วนจากเหตุการณ์ที่กำลังรับรู้ทั้งหมดขณะนั้น ทั้งนี้ เขาจะเลือกรับรู้ในส่วนที่เขาต้องการมีประสบการณ์นั้น หรือสิ่งนั้นตรงกับความสนใจของเขา (สัทนันทน์ สันธออง, 2526)

การรับรู้จะถูกต้องเพียงใด หรือเกิดการรับรู้ในแบบใด ขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญ 2 ประการ คือ ลักษณะของสิ่งเร้าและตัวผู้รับรู้

1. ลักษณะของสิ่งเร้า สิ่งเร้าที่มีการเปลี่ยนแปลงจะดึงความตั้งใจได้ดีกว่าสิ่งเร้าซึ่งไม่มีการเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่เคลื่อนไหว ดึงความตั้งใจได้ดีกว่าสิ่งของที่หยุดนิ่ง สิ่งเร้าที่มีการซ้ำบ่อย ๆ จะดึงความตั้งใจได้ดีกว่าสิ่งเร้าซึ่งไม่เกิดขึ้นซ้ำ

2. ปัจจัยที่เกี่ยวกับผู้รับรู้ เช่น อารมณ์ ความต้องการ ค่านิยม วัฒนธรรมประเพณี อันเป็นผลจากการเรียนรู้เดิม เช่น หากเรามีความรู้เดิมเกี่ยวข้องกับสิ่งนั้นมาก ๆ เราก็จะสามารถแปลความหมายได้ถูกต้องมาก และความต้องการหากมีมาก และเกิดความเครียดมาก ก็มักจะทำให้เกิดการรับรู้ที่ผิดไปได้ เป็นต้น (ชม ภูมิภาค, 2523)

ดังนั้นในการวางแผนผลิตสื่อการสอน ผู้สร้างและใช้สื่อการสอนควรจะต้องยึดหลักที่ว่า บุคคลจะเรียนรู้ได้นั้น ต้องอาศัยการรับรู้เป็นพื้นฐาน เช่น จะต้องเริ่มจากสิ่งที่ผู้เรียนรู้ โดยรู้มาแล้วหรือประสบการณ์เดิมของผู้เรียน และการที่จะช่วยให้การรับรู้ถูกต้องจะต้องจัดภาวะต่าง ๆ ที่จะอำนวยความสะดวกสบายให้เกิดขึ้นแก่สรีรวิทยาของผู้เรียนด้วย ก็จะช่วยให้การสื่อความหมายเกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ และทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้

การสื่อความหมาย (Communication)

ในการวางแผนผลิตและใช้สื่อการสอน ผู้ผลิตควรจะต้องคำนึงถึงเรื่องของการสื่อความหมาย เพื่อทำความเข้าใจว่า สื่อชนิดใดที่จะใช้เป็นเครื่องนำทางให้เกิดการสื่อความหมายได้ ระหว่างผู้ส่งและผู้รับได้ดีที่สุด เอ็ดการ์ เดล (Edgar Dale, 1969) ได้ให้ความ

หมายของการสื่อความหมาย คือ การแลกเปลี่ยนความรู้สึคนึกคิดในลักษณะที่มีส่วนร่วมกัน ส่วนคำว่า "สื่อสาร" ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า "to communicate" เป็นกริยา หมายถึง การถ่ายทอดความหมายจากบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่ง (ยุบล เบ็ญจรงค์กิจ, 2534)

เบอร์โล (Berlo, 1960) ได้เสนอ องค์ประกอบหลักของกระบวนการสื่อสาร คือ ผู้ส่งสาร (Source) สาร (message) ช่องทางการสื่อสาร (channel) และผู้รับสาร (receiver) เรียกว่า SMCR model

เบอร์โล ได้เน้นถึงประสิทธิภาพของการสื่อสารขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลักและองค์ประกอบย่อย กล่าวคือ ผู้ส่งสาร ต้องมีทัศนคติความรู้สึที่ต่อสิ่งที่สื่อออกไป และความรู้ต่อเรื่องที่จะสื่อสาร มีส่วนช่วยให้สารชัดเจนขึ้น จึงจะส่งผลให้สารที่สร้างขึ้นมาติดตามไปด้วย

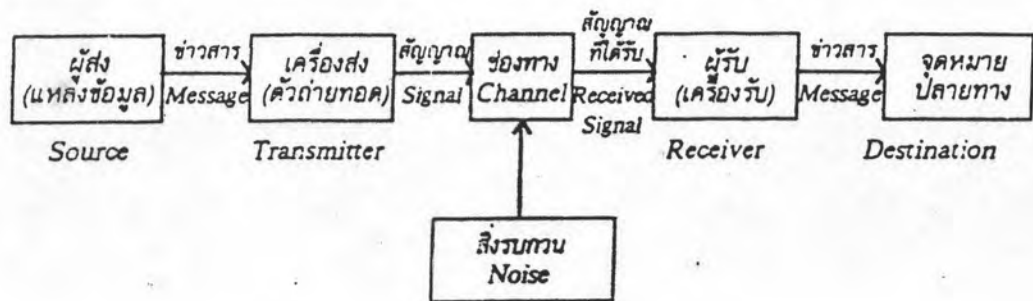
ในส่วนผู้รับสาร จะต้องมึทักษะในการสื่อสารสูงเพียงพอที่จะเข้าใจสารที่ส่งมา และตีความหมายได้ถูกต้อง และหากผู้รับสารมีความรู้สึกที่ต่อเรื่องที่จะส่ง หรือต่อตัวผู้ส่งสาร จะทำให้เกิดการยอมรับในสารที่ส่งออกมาง่ายกว่า การที่ผู้รับสารมีทัศนคติไม่ดีต่อสารและผู้ส่งสาร

ในเรื่องระดับความรู้ของผู้รับสาร คือ ผู้มีความรู้น้อย หรือแคบอาจทำความเข้าใจกับสารที่ยาก หรือ ซ้ำซ้อนได้ไม่มาก ความรู้จึงเป็นองค์ประกอบย่อยที่ช่วยให้การสื่อสารสัมฤทธิ์ผลตามต้องการได้

สำหรับส่วนของสารและช่องทางการสื่อสารนั้น ได้แก่ รูปแบบของสาร เช่น รหัส ซึ่งได้แก่ ภาษาที่ใช้กันอยู่ในโลก และยังมีหมายถึงสัญญาณต่าง ๆ ส่วนช่องทางการสื่อสารที่มนุษย์ทุกคนมีและต้องใช้เป็นการช่วยให้สื่อสารกับโลกภายนอกได้ คือ ประสาททั้ง 5 ได้แก่ การมองเห็น การได้ยิน การสัมผัส การได้กลิ่น และ การรู้รสและยังกล่าวถึงช่องทางการสื่อสารอื่น ๆ ได้แก่ สิ่งที่น่าสารไปยังผู้รับสาร เช่น คลื่นเสียงในอากาศ กระดาษ หนังสือ ภาพ โทรศัพท วิทยุ โทรทัศน์ ฯลฯ

แชนันและวีเวอร์ (Shannon and Weaver, 1949 อ้างถึง กิดานันท์ มลิทอง, 2535) ได้คิดรูปแบบจำลองของการสื่อสารขึ้น ในลักษณะกระบวนการสื่อสารทางเดียวเชิงเส้นตรง

แผนภาพที่ 1 แบบจำลองกระบวนการสื่อสารทางเดียวเชิงเส้นตรง
ของแชนนอนและวีเวอร์ (Shannon and Weaver)

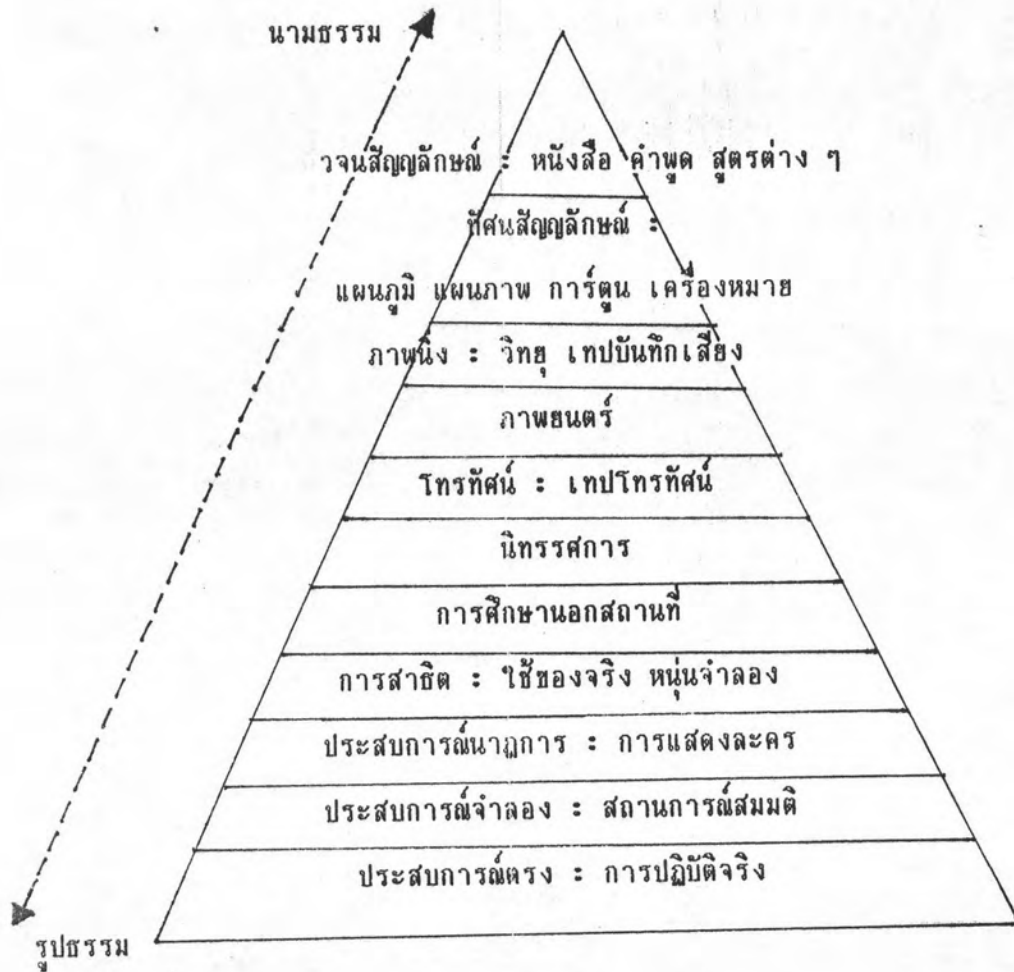
จากแผนภาพ เริ่มจากผู้ส่งซึ่งเป็นแหล่งข้อมูล ทำหน้าที่ส่งเนื้อหาข่าวสารเพื่อส่งไปยังผู้รับ โดยผ่านทางเครื่องส่งหรือตัวถ่ายทอดในลักษณะของสัญญาณที่ถูกส่งไปในช่องทางต่าง ๆ กันแล้วแต่ลักษณะของการส่งสัญญาณแต่ละประเภท เมื่อทางฝ่ายผู้รับได้รับสัญญาณแล้ว สัญญาณที่ได้รับจะถูกปรับให้เหมาะสมกับเครื่องรับ หรือการรับเพื่อทำการแปลสัญญาณให้เป็นเนื้อหาข่าวสารนั้นอีกครั้งหนึ่งให้ตรงกับที่ผู้ส่งส่งมา ในขั้นนี้เนื้อหาที่รับจะไปถึงจุดหมายปลายทางคือผู้รับตามที่ต้องการ แต่ในบางครั้งสัญญาณที่ส่งไปอาจถูกรบกวน หรืออาจมีบางสิ่งบางอย่างเข้าขัดขวางสัญญาณนั้น ทำให้สัญญาณที่ส่งไปกับสัญญาณที่ได้รับ มีความแตกต่างกัน เป็นเหตุให้เนื้อหาข่าวสารที่ส่งจากแหล่งข้อมูลไปยังจุดหมายปลายทางอาจจะผิดกันไปในเป็น ความล้มเหลวของการสื่อสารเนื่องจากข้อมูลที่ส่งไปกับข้อมูลที่ได้รับไม่ตรงกันอันจะทำให้เกิดการแปลความหมายผิดหรือเข้าใจผิดในการสื่อสารกันได้

ในการวางแผนผลิตและการใช้สื่อการสอนนั้น ผู้สอนควรคำนึงถึงอุปสรรค หรือสิ่งรบกวน เข้ามาแทรกแซงด้วยเสมอ ซึ่งอาจเกิดขึ้นในต่อนหนึ่งตอนใดของกระบวนการสื่อความหมายได้ ซึ่งมีผลกระทบต่อความสำเร็จในการสื่อความหมาย ทำให้ผลของการสื่อความหมายผิดพลาดไปจากเป้าหมายที่ผู้ส่งต้องการ เช่น ปัญหาทางด้านผู้ส่งสารดังนี้ พูดไม่ชัดเจน พูดเบาเกินไป เสียงอื่นๆรบกวน ภาษาที่ใช้ต่างกัน ส่วนปัญหาทางด้านผู้รับสารเช่นไม่ตั้งใจ ฟัง มีเสียงรบกวน มีการขัดจังหวะเวลาส่งข้อความ และปัญหาทางด้านเนื้อหา เช่น เนื้อหายาวเกินไป สั้นเกินไป ไม่ได้ใจความ เนื้อหาถูกถ่ายทอดหลายชั้น เป็นต้น

เอ็ดการ์ เดล (Edgar Dale, 1969) ได้จัดเรียงลำดับการเรียนรู้จากประสบการณ์ต่าง ๆ ได้เป็นลักษณะรูปกรวยคว่ำ เรียกว่า "กรวยประสบการณ์" (Cone of experience) โดยแบ่งประเภทสื่อการสอนใช้หลักการเรียงลำดับของประสบการณ์ โดยเริ่มจากประสบการณ์ที่เป็นรูปธรรมที่สุดอยู่ฐานกรวย แล้วให้ประสบการณ์ที่ค่อยๆเป็นนามธรรมมากขึ้น อยู่ในอันดับถัดขึ้นไป จนถึงประสบการณ์ที่เป็นนามธรรมที่สุด ซึ่งจะอยู่ที่ยอดกรวย สมมติพอดี้ ดังแผนภาพ สื่อการสอนทั้ง 11 ประเภท ตามลำดับชั้น การจัดลำดับแบบนี้ ไม่ใช่คิดว่าควรจะสอนทุกอย่าง โดยเริ่มจากชั้นแรกไปหาชั้นสุดท้าย แต่จะใช้ชั้นไหนก็ได้ที่สุด แล้วแต่ผู้เรียนจะเรียนรู้ได้ดีที่สุด อาจจะต้องใช้สื่อหลายๆอย่างที่สุดคล้องและเกือหนุนกัน

แผนภาพที่ 2 กรวยประสบการณ์ (Cone of experience)

การเรียนรู้

การเรียนรู้เกิดขึ้นเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเกิดขึ้น อันเป็นผลมาจากการได้รับประสบการณ์ หรือความรู้ใหม่ Dawson and Prewitt (1969) กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ไว้ว่า มีได้ 2 ทาง คือ

1. เกิดจากการปลูกฝังโดยตรง ซึ่งได้แก่ การใช้วิธีการสอน ซึ่งมีการกำหนดระยะเวลาแน่นอน มีหลักสูตรตลอดจนมีการวางแผนการสอนและวิธีการที่ใช้สอนอีกด้วย

2. เกิดจากการเรียนรู้โดยไม่ได้ตั้งใจ หรือแบบไม่เป็นทางการ ซึ่งความรู้ที่ได้รับอาจมาจากกลุ่มสมาคม ครอบครัว กลุ่มเพื่อน ที่ได้พูดคุย พบปะสังสรรค์ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน โดยไม่มีการวางแผนล่วงหน้า

การเรียนรู้ของบุคคลจากประสบการณ์แทน โดยอาศัยสื่อ (media) ต่าง ๆ เช่น แผนที่ รูปภาพ สไลด์ ภาพยนตร์ เทปบันทึกเสียง และโทรทัศน์ เป็นต้น ก็เป็นประสบการณ์การเรียนรู้ประเภทหนึ่ง (Kinder, 1965)

การเรียนรู้ของบุคคลที่ได้รับ จากการชมโทรทัศน์เป็นการเรียนรู้จากการสังเกตตัวแบบสัญลักษณ์ ทั้งนี้เนื่องจากรายการทางโทรทัศน์เป็นการเสนอตัวแบบที่ผู้ชมสังเกต โดยการผ่านทางสื่อที่ปรากฏทางโทรทัศน์ ตัวแบบสัญลักษณ์นี้สามารถทำให้ทั้งเด็กและผู้ใหญ่รับเอาทัศนคติ รูปแบบการกระทำที่แปลกใหม่ได้ เนื่องจากการเสนอตัวแบบสัญลักษณ์ สามารถที่จะแสดงความรู้เกี่ยวกับทักษะต่าง ๆ ซึ่งบุคคลสามารถเรียนรู้ และนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดความสามารถในการแสดงพฤติกรรมใหม่ได้นั้น เป็นการรับรู้จากประสบการณ์ของผู้อื่น ซึ่งสามารถรับรู้ได้จากการเห็น การได้ยิน และได้อ่าน จากสื่อรูปแบบต่าง ๆ โดยเขาไม่ต้องอาศัยการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง (Bandura, 1979) ดังนั้น การใช้ตัวแบบที่ทำหน้าที่สื่อข่าวสาร ทางโทรทัศน์ให้ผู้ชมสนใจ และลอกเลียนแบบ นำไปปฏิบัติได้ ควรเป็นบุคคลที่กลุ่มเป้าหมายรู้จักเป็นอย่างดี และควรเป็นตัวอย่างที่มีความน่าเชื่อถือในเรื่องที่นำเสนอด้วย จากงานวิจัยของ จินรี ทรงประสูร (2535) เกี่ยวกับการศึกษาการใช้ "บุคคลที่มีชื่อเสียง" ในภาพยนตร์โฆษณาทางโทรทัศน์ พ.ศ. 2535-2536 ผลการวิจัยพบว่า ประเภทของ "บุคคลที่มีชื่อเสียง" ในภาพยนตร์โฆษณาเป็นการใช้บุคคลที่มีชื่อจากวงการบันเทิง ซึ่งจะต้องมีผลงานความสามารถมากกว่าหนึ่งอย่าง ซึ่งผลงานหรืออาชีพหลักบางคนจะเป็นดารานักแสดง แต่ก็มีความสามารถในการเป็นศิลปินนักร้อง หรือนายแบบ นางแบบ บางคนเป็นนักกีฬา บุคคลที่มีชื่อเสียงมีความสามารถหลาย ๆ ด้าน เป็นบุคคลที่นิยมนำมาใช้เสนอเป็นพรีเซนเตอร์ ในภาพยนตร์โฆษณา และการใช้บุคคลที่มีสถานภาพทางสังคมเป็นที่ยอมรับนับถือประสบความสำเร็จ เป็นที่รู้จักในวงสังคม และลักษณะการนำมาแสดงในภาพยนตร์โฆษณาทางโทรทัศน์ ในลักษณะที่เป็นตัวเอง

ดังนั้นการผลิตสื่อ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ควรใช้ตัวแบบเป็นดารา นักแสดง หรือศิลปินนักร้องที่กลุ่มเป้าหมายนิยมชมชอบ ทำหน้าที่เป็นพร็อพในเครื่องในการให้ข่าวสารแก่ผู้ชมผ่านทางโทรทัศน์ ทำให้ผู้ชมสนใจและเกิดการเรียนรู้ นำไปปฏิบัติตาม จึงเป็นสื่อที่ควรนำพิจารณาในการผลิตสื่อด้วย

การเรียนรู้ด้านพุทธิพิสัย (Cognitive Domain)

Bloom (1981) กล่าวว่า พฤติกรรมด้านพุทธิพิสัย เป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวกับด้านความรู้ ความคิด การระลึกได้ หรือการจำได้ การพัฒนาความสามารถ ทักษะ และเข้าวิปัญญา

ขอบเขตด้านพุทธิพิสัย เป็นจุดมุ่งหมายทางการศึกษา เกี่ยวกับสมรรถภาพทางสติปัญญา ในที่นี้จะศึกษาเพียงแค่ 2 ระดับเท่านั้น คือ

1. ความรู้ความจำ (Knowledge)
2. ความเข้าใจ (Comprehension)

1. ความรู้ (Knowledge) หมายถึง ความสามารถในการระลึกเรื่องราวเฉพาะหรือทั่วไปออกมาได้ถูกต้องแม่นยำ เช่น สามารถบ่งบอกถึงวิธีการหรือกระบวนการหรือขั้นบันไดแบบแผน โครงสร้างของเรื่องราวเฉพาะอย่างหรือทั้งระบบได้ถูกต้อง ความรู้ขั้นนี้ขึ้นอยู่กับที่บุคคลได้รับรู้และจดจำเอาไว้ได้ ก็จะระลึกเรื่องราวนั้นออกมาตามลักษณะนั้น ซึ่งจำแนกเป็น 3 ระดับ คือ

1.1 ความรู้เฉพาะเจาะจง (Specifics) เป็นความสามารถในการระลึกข้อมูลต่าง ๆ ที่เป็นรูปธรรมและสัญลักษณ์ ซึ่งถือเป็นสมรรถภาพขั้นต่ำสุดที่จะเป็นพื้นฐานให้เกิดสมรรถภาพขั้นสูงที่จะรับรู้สิ่งที่ซับซ้อนและเป็นนามธรรมต่อไป ซึ่งจำแนกเป็น 2 ระดับ

1.1.1 ความรู้เกี่ยวกับศัพท์และนิยาม (Terminology)

1.1.2 ความรู้เกี่ยวกับข้อเท็จจริงเฉพาะ (Specific Facts)

1.2 ความรู้เกี่ยวกับวิธีการเฉพาะอย่าง (Ways and Means of Dealing with Specifics) เป็นความสามารถที่จะบ่งบอกถึงวิธีการจัดระเบียบ วิธีการศึกษา วิธีการตัดสินใจ และวิพากษ์วิจารณ์ ตลอดจนวิธีการสืบเสาะความรู้ จัดลำดับเวลา

มาตรฐานของการตัดสินความรู้ประเภทนี้ จะอยู่ในระดับกลางระหว่างความรู้เฉพาะกับความรู้ทั่วไป ซึ่งจำแนกเป็น 5 ระดับย่อย คือ

- 1.2.1 ความรู้เกี่ยวกับระเบียนแบบแผน
- 1.2.2 ความรู้เกี่ยวกับลำดับชั้นและแนวโน้ม
- 1.2.3 ความรู้เกี่ยวกับการจำแนกประเภทและจัดกลุ่ม
- 1.2.4 ความรู้เกี่ยวกับเกณฑ์
- 1.2.5 ความรู้เกี่ยวกับวิธีทำ

1.3 ความรู้ทั่วไป และนามธรรมในแต่ละสาขาวิชา (Universals and Abstractions in a Field) เป็นความสามารถที่บ่งบอกถึงการจัดระเบียบ แบบแผน หรือแผนการต่าง ๆ ของปรากฏการณ์ และแนวคิดที่เป็นจุดเด่นของโครงสร้างใหญ่ ทฤษฎี และข้อสรุปอ้างอิง ซึ่งจะนำไปใช้ทั่วไปในการแก้ปัญหาและศึกษาปรากฏการณ์ต่างๆ ในสาขาวิชานั้น ซึ่งถือว่าเป็นความรู้ระดับสูงสุด อันมีลักษณะที่เป็นนามธรรมและซับซ้อนมาก จำแนกเป็น 2 ระดับ คือ

- 1.3.1 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับหลักการและข้อสรุปอ้างอิง
- 1.3.2 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับทฤษฎีและโครงสร้าง

2. ความเข้าใจ (Comprehension) เป็นทักษะความสามารถทางปัญญาขั้นแรกสุดของมนุษย์ที่จะเข้าใจการสื่อสารติดต่อ และสามารถที่จะนำเอาความรู้และแนวคิดมาใช้ประโยชน์ได้ โดยไม่จำเป็นต้องไปสัมพันธ์กับเรื่องอื่น จำแนกเป็น 3 ระดับ คือ

2.1 การแปล (Translation) เป็นความสามารถในการถอดความหรือถอดแบบจากภาษาหนึ่งไปสู่ภาษาอื่น ซึ่งเป็นการสื่อความหมายให้สามารถรู้ความหมายตรงกัน เช่น การแปลความหมายข้อความ คำพังเพย สุภาษิต คำคม หรือสัญลักษณ์ หรือการแปลภาษาคณิตศาสตร์ ให้เป็นสัญลักษณ์หรือกลับกัน เป็นต้น

2.2 การตีความ (Interpretation) เป็นความสามารถในการสื่อความหมาย โดยการอธิบายหรือสรุปความ ซึ่งมีลักษณะที่สัมพันธ์กับการแปล เพราะการแปลจะมีลักษณะการสื่อความหมาย โดยการถอดความแบบคำต่อคำ แต่การตีความหมายจะต้องมีการจัดระเบียบใหม่ เรียบเรียงใหม่ แสดงความคิดใหม่ แต่ยังรักษาความหมายเดิมไว้ เช่น สามารถตีความหมายข้อมูลทางสังคมได้หลาย ๆแง่มุม สามารถสรุปความคิดทั้งหมดออกเป็นประเด็นสำคัญตามต้องการ

2.3 การขยายความ (Extrapolation) เป็นความสามารถในการสื่อความหมาย โดยการขยายความ คาดคะเนแนวโน้มเชิงของข้อมูล ว่าจะมีทิศทางไปทางใด มีผลลัพธ์ออกมาอย่างไร ซึ่งจะต้องสอดคล้องกับความหมายดั้งเดิม หรือต้องอาศัยข้อมูลเดิม เป็นเครื่องตัดสินผลลัพธ์ต่าง ๆ เช่น ทักษะในการพยากรณ์ความสืบเนื่องของแนวโน้มหนึ่ง ๆ ความสามารถในการสรุปผลโดยการอนุมานด้วยข้อความที่ชัดเจน

3. การนำไปใช้ (Application) เป็นความสามารถในการที่จะจำและนำเอาหลักการ เทคนิค แนวคิด ทฤษฎีมาใช้ในการแก้ปัญหาในสถานการณ์ต่างๆ เช่น การนำปรากฏการณ์ต่างๆ มาอภิปรายในเชิงวิทยาศาสตร์

4. การวิเคราะห์ (Analysis) เป็นความสามารถในการแยกเรื่องราวที่สมบูรณ์ให้กระจายออกเป็นส่วนย่อยหรือองค์ประกอบที่สำคัญ ซึ่งจำแนกออกเป็น 3 ระดับคือ

4.1 การวิเคราะห์องค์ประกอบ (Analysis of Elements) เป็นความสามารถในการค้นหาองค์ประกอบที่สำคัญส่วนรวมออกมา เช่น จำแนกข้อเท็จจริงออกจากสมมติฐาน

4.2 การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ (Analysis of Relationships) เป็นความสามารถในการค้นหาความสัมพันธ์ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบกับส่วนอื่นของการสื่อความหมาย เช่น ความสามารถในการตรวจสอบ ความมั่นคงของสมมติฐาน กับข้อมูลและข้อสมมุติ ทักษะในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างแนวความคิดหลาย ๆ แนวความคิด

4.3 การวิเคราะห์หลักการดำเนินการ (Analysis of Organizational Principles) เป็นความสามารถในการจัดระเบียบ การเรียบเรียงระบบว่ามีเค้าโครงสร้างอย่างไร ซึ่งอาจจะเป็นโครงสร้างที่ชัดเจนหรือมีเงื่อนงำ เช่น ความสามารถในการชี้บ่งถึงเทคนิคทั่วไป ที่ใช้ในการโฆษณาหรือชักชวน

5. การสังเคราะห์ (Synthesis) เป็นความสามารถในการผสมผสานส่วนย่อยเข้าเป็นเรื่องราวเดียวกัน ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับกระบวนการทำงาน การจัดระเบียบเรียงและผสมผสานให้เกิดสิ่งใหม่ขึ้นนั้น ต้องดัดแปลงปรับปรุงของเก่าให้ดีขึ้นมีคุณภาพสูงขึ้น จำแนกเป็น 3 ระดับ คือ

5.1 การสื่อสารถ่ายทอดความคิด (Production of a Unique Communication) เป็นความสามารถในการถ่ายทอดของผู้เขียน หรือผู้พูดที่พยายามจะถ่ายทอด

ทอดแนวคิด ความรู้สึก หรือประสบการณ์ไปสู่ผู้อื่นให้เข้าใจความหมายตรงกัน เช่น ความสามารถในการบอกเล่าประสบการณ์ส่วนตัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทักษะในการเขียนสามารถจัดเรียงเรียงแนวความคิด และเขียนถ่ายทอดออกมาได้อย่างดีเลิศ

5.2 การวางแผนงานหรือเสนอโครงการดำเนินการ (Production of Plan, or Proposed Set of Operation) เป็นความสามารถในการวางแผนหรือเสนอโครงการดำเนินการตามเงื่อนไข และข้อมูลที่กำหนดให้ เช่น สามารถเสนอวิธีการทดสอบสมมติฐาน สามารถวางแผนการสอนในสถานการณ์ที่กำหนดให้

5.3 การประสานความสัมพันธ์ของสิ่งที่เป็นนามธรรม (Derivation of Set of Abstract Relation) เป็นความสามารถในการพัฒนาความสัมพันธ์ที่เป็นนามธรรมกับทั้งจัดหมวดหมู่ หรืออธิบายข้อมูล หรือปรากฏการณ์ส่วนย่อย หรือการอนุมานแผนงานที่วางไว้ และความสัมพันธ์ของข้อเสนอ หรือสัญลักษณ์ที่เป็นตัวแทน เช่น ความสามารถในการตั้งสมมติฐานที่ใช้ในการวิเคราะห์องค์ประกอบได้อย่างเหมาะสม และเปลี่ยนแปลงสมมติฐานไปตามองค์ประกอบและการพิจารณาสิ่งใหม่ได้ ความสามารถที่จะทำการสรุปอ้างอิงหรือค้นพบหลักการทางคณิตศาสตร์

6. การประเมินผล (Evaluation) เป็นการตัดสินใจเกี่ยวกับคุณค่าของสิ่งของหรือวิธีการที่กำหนดให้ การตัดสินใจทั้งด้านปริมาณ และคุณภาพจะต้องมีเกณฑ์ที่เหมาะสมที่ใช้เป็นมาตรฐานในการประเมิน เกณฑ์อาจจะได้มาจากนักเรียนเองหรือกำหนดขึ้นไว้ก็ได้ ซึ่งจำแนกเป็น 2 ระดับ คือ

6.1 การตัดสินใจโดยใช้เกณฑ์ภายในเหตุการณ์ (Judgements in Terms of Internal Evidence) เป็นความสามารถในการตัดสินใจเหตุการณ์หนึ่งโดยใช้เนื้อหาสาระของภายในเหตุการณ์นั้นเป็นเกณฑ์ตัดสินได้อย่างถูกต้อง มั่นยำ มั่นคง เช่น สามารถที่จะระบุสิ่งที่ไม่ใช่เหตุผลที่แท้จริงได้

6.2 การตัดสินใจโดยใช้เกณฑ์ภายนอก (Judgements in Terms of External Criteria) เป็นความสามารถในการตัดสินใจเหตุการณ์หนึ่ง โดยนำไปเปรียบเทียบกับเกณฑ์ภายนอกที่เลือกมาและเป็นที่ยอมรับในสังคมแล้ว เช่น การเปรียบเทียบทฤษฎีหลักการสรุปอ้างอิง และข้อเท็จจริงกับวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกัน

วีดิทัศน์เพื่อการศึกษาและเพื่อการเรียนรู้

บรรดาสื่อการสอนที่นำไปใช้เป็นเครื่องช่วยสอนนั้น วีดิทัศน์เป็นสื่อที่มีบทบาทและมีอิทธิพลต่อการศึกษาในด้านการเสริมความรู้แก่ผู้เรียน ทั้งในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน ดังที่มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช และมหาวิทยาลัยรามคำแหงใช้เป็นสื่อการสอนในปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะ การเรียนรู้ที่เกิดจากการชมวีดิทัศน์เป็นการเรียนรู้ที่ได้ทั้งภาพเคลื่อนไหว และเสียงประกอบ (จำเนียร ช่วงโชติ, 2525) และสามารถเข้าไปสู่ระบบการรับรู้ โดยผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 โดยเฉพาะทางตาและทางหู

วีดิทัศน์หรือวีดิโอบันทึก (Video Tape) ในความหมายสำหรับคนทั่วไป คือ เครื่องเล่นที่สามารถบันทึกและเล่นกลับได้ ทั้งภาพและเสียงที่ประกอบด้วยเครื่องรับโทรทัศน์ (TV Receiver) และมอนิเตอร์โทรทัศน์ (TV Monitor) จอรับภาพของโทรทัศน์ที่รับสัญญาณภาพได้โดยตรง จากเครื่องเล่นวีดิทัศน์ โดยเทปวีดิทัศน์

กล้องถ่ายภาพวีดิทัศน์ถูกพัฒนาขึ้นมาใช้งานแบบเดียวกับภาพยนตร์ แต่มีข้อได้เปรียบคือเมื่อถ่ายมาแล้ว ก็สามารถดูได้เลย ซึ่งมีบริษัทของประเทศญี่ปุ่น สร้างกล้องและเทปโทรทัศน์ขนาดเล็กเป็นแบบกระเป๋าหิ้ว (Portable) ซึ่งเป็นกล้องและเทปโทรทัศน์รวมอยู่ในชุดเดียวกัน ที่สามารถบันทึกภาพ และเล่นกลับได้ทันที และสะดวกในการเคลื่อนย้ายได้สะดวกเหมาะสำหรับงานถ่ายทำนอกสถานที่โดยเฉพาะ

ปัจจุบันวีดิทัศน์เป็นที่นิยมกันมาก มีอัตราการขยายตัวเร็วกว่าเทคโนโลยีอื่น ซึ่งประเทศกำลังพัฒนาคิดว่าเป็นสิ่งที่จะนำมาใช้ได้ดีกว่าสื่อชนิดอื่น ๆ เช่น โทรทัศน์ เพราะวีดิทัศน์ สามารถเลือกเนื้อหา และอิสระในการเลือกสื่อ (Boyd and Straubhao, 1984) นอกจากนี้ยังนำไปใช้แทนฟิล์มภาพยนตร์ 16 มม. มีความสะดวกรวดเร็วในการใช้งาน เมื่อบันทึกภาพไว้แล้วก็สามารถเลือกชมได้ตลอดเวลาซึ่งใช้ได้ ทั้งเครื่องรับโทรทัศน์วงจรมินิ และสถานีโทรทัศน์ในการแพร่ภาพออกอากาศ (สยามรัฐ สัปดาห์วิจารณ์ ปีที่ 34 ฉบับที่ 5 กรกฎาคม, 2530)

สำหรับการนำวีดิทัศน์มาใช้เพื่อการศึกษา และเพื่อการเรียนรู้ นั้น ได้มีผู้กล่าวไว้ ดังนี้ Edgar dale (1969) กล่าวถึง วีดิทัศน์ช่วยทำหน้าที่หลักในการส่งเสริมประสบการณ์ การเรียนรู้ของผู้เรียน แล้วยังใช้สำหรับสอนโดยตรง ในส่วนที่ขาดแคลนครูผู้สอน หรือครูผู้สอนไม่สิ้นทัศนในเรื่องที่จะสอน โดยให้ผู้เชี่ยวชาญจากที่อื่นมาเป็นผู้สอน ผู้เรียนมีโอกาสได้ เรียนจากครูที่มีความรู้ความสามารถได้ทุกห้องในเวลาเดียวกัน คือ เรียนจากครูทางวีดิทัศน์ และการเตรียมบทเรียนจะต้องมีการเตรียมอย่างดี โอกาสผิดพลาดในการสอนมีน้อย เพราะ มีการบันทึกไว้ล่วงหน้า และตรวจดูจนแน่ใจว่าถูกต้อง จึงนำมาใช้ในการเรียนการสอน นอกจากนี้ Levitan (1970) ยังกล่าวถึงคุณสมบัติพิเศษของวีดิทัศน์ ที่สามารถบันทึกเนื้อหาวิชา ที่ทันสมัยอยู่เสมอ เนื้อหาวิชาใดที่ล้าสมัย หรือไม่ต้องการก็ลบทิ้ง และบันทึกใหม่ ได้โดยง่าย ทันต่อเหตุการณ์

Jerrold E. Kemp (1985) ได้กล่าวถึงข้อดีการใช้วีดิทัศน์ เพื่อการศึกษาได้ ดังต่อไปนี้

1. วีดิทัศน์เพื่อการศึกษาต่างจากฟิล์มชนิดอื่น ๆ คือ ไม่ไวต่อแสง การใส่หรือนำออกจากเครื่องเล่นหรือเครื่องบันทึกจึงทำได้ง่าย
2. เมื่อถ่ายทำแล้วไม่ต้องผ่านกระบวนการล้างน้ำยาให้ยุ่งยาก สามารถทดลองฉายได้ทันทีหลังจากบันทึกเสร็จแล้ว ทำให้การปรับปรุงแก้ไขทำได้สะดวกยิ่งขึ้น
3. มีราคาถูก เมื่อเทียบกับฟิล์มชนิดอื่น ๆ
4. สามารถบันทึกทั้งภาพและเสียงไปพร้อม ๆ กัน หรือนำมาแก้ไขบันทึกเสียงภายหลังก็ได้สะดวก
5. สามารถนำภาพและเสียงจากสื่อประเภทอื่นๆ มาตัดต่อเพิ่มเติมหรือประกอบเข้าด้วยกันได้
6. ทำซ้ำหลาย ๆ ชุดได้ง่าย ราคาถูก
7. นำไปใช้งานได้สะดวก เพราะมีขนาดเล็กกระทัดรัด และบรรจุเนื้อหา
ไว้มาก

นิพนธ์ ศุภปรีดี (2528) กล่าวถึงประโยชน์ของวีดิทัศน์ไว้ว่า

1. ช่วยจูงใจให้เกิดการเรียนรู้เพราะผู้เรียนเห็นได้ทั้งภาพและได้ยินเสียงพร้อม ๆ กันไป
2. วีดิทัศน์ใช้เป็นสื่อกลางในการสาธิต เพื่อให้ผู้เรียนสามารถมองเห็นและได้ยินเสียงจากการสาธิต ทั้งยังใช้เป็นสื่อรวม ที่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการใช้สื่ออื่น ๆ ประกอบการสอน ช่วยให้ผู้เรียนมีประสบการณ์กว้างขวางขึ้น สามารถแสดงวัสดุที่มีความยุ่งยาก ซับซ้อน หรือมีขนาดเล็กให้ชัดเจนมากขึ้นได้
3. ทำให้ผู้เรียนต่างห้องกันได้มีโอกาสเรียนเนื้อหาเหมือน ๆ กัน โดยครูสามารถนำมาสอนซ้ำกันกี่ครั้งก็ได้ ทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายและแรงงานของครูได้เป็นอย่างมาก

4. วีดิทัศน์สามารถนำมาสอนได้กับทุกวิชาและทุกระดับชั้น
 วนิดา จิงประสิทธิ์ (2526) ได้กล่าวถึงคุณค่าของวีดิทัศน์ไว้ว่า

1. เป็นแหล่งวิทยาการอันสมบูรณ์
2. ทำให้การสาธิตได้ผลดี
3. ใช้สอนนักเรียนได้เป็นจำนวนมาก
4. นักเรียนสามารถศึกษาด้วยตนเองได้ ช่วยสนองความแตกต่างระหว่างบุคคล
5. ช่วยแก้ปัญหาให้นักเรียนที่เรียนไม่ทันตามความก้าวหน้าทางวิทยาการ ถ้าใช้การเรียนจากห้องเรียนเพียงอย่างเดียว
6. วีดิทัศน์เป็นสื่อที่เหมาะสมกับผู้เรียนทุกระดับชั้น ทุกเพศ และทุกวัย
7. ช่วยแก้ปัญหา การขาดแคลนครู ทั้งปริมาณและคุณภาพ
8. สามารถหารายการที่ส่งเสริมประสบการณ์ให้กับผู้เรียนได้อย่างกว้างขวาง
9. สามารถเก็บไว้ใช้ศึกษา ภายหลังได้

นอกจากนี้ ประหยัด จีรวรพงศ์ (2529) ได้เสนอหลักการในการนำวีดิทัศน์มาใช้ดังนี้

1. เทคนิคในการนำเสนอภาพ การตัดต่อ การซ้อนภาพและอื่น ๆ เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตรงตามวัตถุประสงค์
2. วิดีทัศน์ มีอิทธิพลต่อความรู้สึกของผู้ดู
3. วิดีทัศน์นำมาใช้ให้การศึกษาได้ทุกระดับการศึกษา
4. การวางแผนผลิตรายการต้องมีการรวบรวมความคิด ความร่วมมือและพิจารณาอย่างรอบคอบ เพื่อประสิทธิภาพของบทเรียน
5. การรับรู้จากวิดีโอ อันเกิดจากภาพและเสียง ที่มีการเคลื่อนไหวและดูมีชีวิตแบบธรรมชาติ เป็นการรับรู้ที่เป็นพื้นฐานสำคัญของการเรียนรู้

รูปแบบรายการวิดีโอทัศน์

วิดีโอทัศน์ เป็นสื่อที่เสนอผ่านทางรายการวิทยุโทรทัศน์ ดังนั้นรูปแบบรายการวิดีโอทัศน์ จึงมีลักษณะเช่นเดียวกับรูปแบบรายการโทรทัศน์ดังต่อไปนี้

1. พูดหรือบรรยายคนเดียว
2. สันทนา
3. อภิปราย
4. สัมภาษณ์
5. เกม/ตอบปัญหา
6. สารคดี
7. ละคร
8. สารละคร
9. สารคดีและทดลอง
10. เพลงและดนตรี
11. นิตยสาร
12. ถ่ายทอดสด

1. รูปแบบพูดคนเดียว

รูปแบบพูดคนเดียวหรือพูดเดี่ยว (Monologue) เป็นรายการที่มีผู้มาปรากฏตัวพูดคุยกับผู้ชมเพียงหนึ่งคน ส่วนมากจะมีภาพประกอบเพื่อไม่ให้เห็นหน้าผู้พูดตลอดเวลา เช่น รายการพบโลก ที่พิชัช วาสนาส่ง มาพูดคุยให้ผู้ชมฟังเกี่ยวกับข่าวคราวความเคลื่อนไหวของโลกในประเด็นต่าง ๆ ที่จะได้หยิบยกมาแต่ละครั้ง

ในสหรัฐอเมริกา รายการพูดเดี่ยวที่มีชื่อมากชุดหนึ่งคือชุด "60 นาที" (60 Minutes) ของ CBS Inc. ซึ่งเสนอโดยผู้ดำเนินรายการที่มีชื่อ เช่น Mike Wallace, Dan Rather มีลักษณะเป็นกึ่งสารคดี (Semi-Documentary) คือผู้ดำเนินรายการจะพูดคุยกับผู้ชมในประเด็นที่เสนอ แล้วตามด้วยรายการไปเชื่อมชมพบปะหรือเข้าสู่สถานการณ์ของปัญหาในเรื่องถัดมาซึ่งผู้ดำเนินรายการอีก แล้วตัดไปยังภาพเหตุการณ์ที่มีคนพูดคุยสัมภาษณ์กับผู้เกี่ยวข้องแล้วจบด้วยการสรุปของผู้ดำเนินรายการ

รูปแบบการพูดคนเดียวจะน่าสนใจเมื่อผู้ดำเนินรายการมีความรู้และมีความสามารถในการพูดและเสนอเนื้อหาสาระ และต้องมีภาพหรือภาพยนตร์ประกอบ

2. รูปแบบสนทนา

รูปแบบสนทนา (Dialogue) เป็นรายการวิทยุโทรทัศน์ที่มีคนมาพูดคุยกัน 2 คน ทั้ง 2 คน มีผู้ถามและคู่สนทนา แสดงความคิดเห็น ประเด็นที่น่าสนใจก็ถูกแลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้ การสนทนาอาจจะมีคน 2-3 คนก็ได้ ในเมืองไทยยังไม่มีรายการโทรทัศน์ที่อยู่ในรูปแบบของรายการสนทนาจริง ๆ แม้แต่รายการ "สนทนาปัญหาบ้านเมือง" ก็ไม่ใช่รูปแบบการสนทนาเพราะผู้พูดมุ่งตอบปัญหาหรืออภิปรายประเด็นที่ผู้ดำเนินรายการตั้งกระทู้ จึงถือว่าเป็นรายการอภิปราย ซึ่งจะพูดถึงต่อไป

รายการสนทนาที่ดีต้องมีภาพประกอบเช่นเดี๋ยวกัน

3. รูปแบบอภิปราย

รูปแบบอภิปราย (Discussion) เป็นรายการวิทยุโทรทัศน์ที่มีผู้ดำเนินการอภิปรายหนึ่งคนป้อนประเด็นหรือคำถามให้ผู้ร่วมอภิปรายตั้งแต่ 2 คน ขึ้นไป แต่ไม่ควรเกิน 4 คน โดยผู้อภิปรายแต่ละคนจะแสดงความคิดเห็นของตนเองต่อประเด็นต่าง ๆ โดยอาจเสริมหรือแย้งคนที่พูดก่อนได้ เช่น รายการสนทนาปัญหาบ้านเมือง เป็นต้น

4. รูปแบบสัมภาษณ์

รูปแบบสัมภาษณ์ (Interview) เป็นรายการวิทยุโทรทัศน์ที่มีผู้สัมภาษณ์และผู้ถูกสัมภาษณ์ คือวิทยากรมาสนทนากัน โดยให้ผู้ดำเนินรายการสัมภาษณ์เกี่ยวกับเรื่องที่ต้องการให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ได้ฟัง ซึ่งมักเป็นเรื่องเกี่ยวกับกระบวนการหน่วยงาน หรือผลงานบางอย่าง รวมทั้งความรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ปัญหาบ้านเมือง

ผู้สัมภาษณ์จะต้องเตรียมคำถามไว้เป็นชุด ๆ เพื่อให้สามารถ"ยิง"คำถามได้อย่างต่อเนื่อง รวมทั้งสามารถปรับคำถามให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาของวิทยากรได้ รายการสัมภาษณ์อาจจะเป็นรายการสัมภาษณ์ขนาดยาว 30 นาที หรือเป็นสัมภาษณ์สั้น ๆ ที่จะนำไปใช้เป็นส่วนหนึ่งของรายการสารคดีหรือรายการพูดคนเดียวได้

5. รูปแบบเกมหรือการตอบปัญหา

รูปแบบเกมหรือการตอบปัญหา (Quiz Programme) เป็นรายการวิทยุ-โทรทัศน์ที่จัดในการแข่งขันระหว่างคนหรือกลุ่มของผู้ที่มาร่วมรายการด้วยการเล่นเกมหรือตอบปัญหา ฝ่ายชนะได้รางวัลใหญ่ฝ่ายแพ้ก็จะได้รับรางวัลปลอบใจ รางวัลที่ฝ่ายชนะได้จะใหญ่มากน้อยแค่ไหนขึ้นกับกติกาของเกม บางประเภทเมื่อชนะก็อาจได้รับรางวัลใหญ่เป็นชุด เช่น รายการ Newly (คู่สร้างคู่สม) ในสหรัฐอเมริกา คู่สามีภรรยาที่ชนะก็อาจจะได้ตู้เย็น เครื่องประดับบ้าน รถยนต์ รวมทั้งตั๋วเครื่องบินไปเที่ยวไหนสักแห่งหนึ่งฟรีเป็นเวลา 7-14 วัน

นอกจากนี้รายการเกมและตอบปัญหา อาจจัดอยู่ในลักษณะอื่นที่ให้ผู้เข้าชมรายการมีส่วนร่วม แต่จะต้องควบคุมมิให้ผู้ร่วมรายการส่งเสียง "เจี๊ยวจ๊าว" เพราะเสียงดังเกินไปเพราะหากเป็นการถามปัญหาแล้วผู้ชมจะต้องเงียบเพื่อให้ผู้ตอบมีสมาธิ ที่จะตอบคำถามเองอย่างผสมส่งเสียงบอกคำตอบจนผู้ตอบไม่ทราบว่าจะตัดสินใจอย่างไร ผู้ที่มีส่วนดำเนินรายการที่เป็นพิธีกรก็ต้องสำรวจว่า ไม่แสดงท่าทาง "เจี๊ยวจ๊าว" และดูแลผู้ชมด้วยการตั้งคำถามที่ง่ายจนเกินไป เมื่อมีการประกาศว่าจะให้รางวัลอะไร ก็ต้องมีรางวัลให้จริง ๆ

6. รูปแบบสารคดี (documentary) เป็นรายการเพื่อการเล่าเรื่องราวที่น่าสนใจ ให้ผู้ชมได้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง สารคดีนั้น ควรจะให้ความรู้ ความเพลิดเพลิน

เจ้าอารมณ์และการโน้มน้าวจิตใจ สารคดีทางโทรทัศน์ สามารถเสนอได้หลายรูปแบบ เช่น ด้วยภาพถ่าย สไลด์ ภาพยนตร์หรือเทปโทรทัศน์ (วสันต์ อดิศักดิ์, 2528)

วิจิตร ภักดีรัตน์ (2533) ได้ให้ความหมายรูปแบบรายการสารคดี (documentary programs) ไว้ว่า เป็นรายการวิทยุโทรทัศน์ที่เสนอเรื่องใดเรื่องหนึ่ง (one topic) แต่มีหลายรูปแบบในรายการเดียวกัน อาจเสนอเนื้อหาสาระด้วยภาพ และเสียงบรรยายตลอดรายการโดยมีพิธีกรหรือไม่พิธีกรก็ได้ จุดประสงค์ของรายการสารคดีเพื่อเสนอเรื่องที่ต้องการรายละเอียดเจาะลึกในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และเพื่อให้ผู้ชมติดตามชมรายการโดยไม่เบื่อ จึงนำรูปแบบหลาย ๆ รูปแบบมารวมไว้ในรายการเดียวกันก็ได้ แต่รูปแบบนั้นต้องมุ่งเสนอใดเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นเรื่องเดียวกัน

รูปแบบสารคดี (Documentary Programs) เป็นรายการวิทยุโทรทัศน์ที่เสนอเนื้อหาด้วยภาพและเสียงบรรยายตลอดรายการโดยไม่มีพิธีกร ผู้ดำเนินรายการหรือผู้คนมาพูดคุย 2 ประเภท คือ สารคดีเต็มรูป และกึ่งสารคดีกึ่งพูดคนเดียว

รูปแบบสารคดีเต็มรูป จะดำเนินเรื่องด้วยภาพตลอด อาจมีการถามความคิดเห็นของผู้เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นไม่เกินครึ่งละ 1 นาที อาจจะเสนอคนเดียวก็ได้หลายครั้ง และรายการเดียวอาจมีผู้ให้ความคิดเห็นหลายคน แต่รายการส่วนใหญ่จะเสนอภาพที่เป็นกระบวนการหรือเรื่องราวตามธรรมชาติไม่มีผู้ดำเนินรายการ หรือ "Host" (เจ้าภาพในรายการ)

รูปแบบกึ่งสารคดีกึ่งพูดคนเดียว (Semi-documentary) เป็นรายการวิทยุโทรทัศน์ที่มีผู้ดำเนินรายการทำหน้าที่เดินเรื่องพูดคุยกับผู้ชมและให้เสียงบรรยายตลอดรายการ โดยมีผู้ดำเนินรายการปรากฏตัวตอนต้น ตอนกลางเท่าที่จำเป็น และตอนสรุปรายการออกนั้นเป็นภาพแสดงเรื่องราว หรือกระบวนการตามธรรมชาติ อาจมีตัวแทนไปสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องเข้ามาแทรกเพื่อเสริมความคิดเห็นได้ ผู้ดำเนินรายการอาจพูดในสตูดิโอ หรือพูดในสถานที่ถ่ายทำ เช่น ภาพยนตร์เกี่ยวกับธรรมชาติ ก็ไปพูดในป่าที่มีบริเวณที่มีสัตว์ประเภทนั้นอาศัยอยู่

รายการสารคดีเป็นรายการที่ให้ความรู้และการศึกษาได้ดีมาก เพราะเสนอเป็นภาพควบคู่กับเสียงเป็นส่วนใหญ่ แต่ต้องเสียเวลาในการเก็บภาพที่ดีและตรงกับความต้องการ จึงเป็นรายการที่ต้องใช้งบประมาณและเวลาสูงมาก (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2528)

รายการสารคดีที่มีการถ่ายทำดีเป็นที่น่าสนใจ และประชาชนนิยมดูรายการ เช่น สารคดีโลกสลัปส์ ที่มีการแพร่ภาพทางสถานีวิทยุโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 5 เป็นสิ่งที่มีผู้ชมให้ความสนใจและยอมรับด้วยมีสาระประโยชน์ให้ความรู้ทางประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี (ประชุม สุวัตติ และคณะ, 2534) รายการสารคดีสั้นที่ส่วนใหญ่มักเป็นการณรงค์ให้ช่วยรักษาสิ่งแวดล้อมนั้น เป็นรายการสั้นที่ดูง่าย และมีคนดูเป็นจำนวนมาก ส่วนรายการสารคดียาวจะมีคนดูน้อยกว่า (จิรวรรณ กมลรัตนโยธิน, 2535)

7. รูปแบบละคร (Drama) เป็นการจัดรายการโดยใช้การแสดงเป็นหลักในการเดินเรื่องให้เหมือนจริงมากที่สุดโดยอาจจัดฉากขึ้นในห้องสตูดิโอ หรือออกไปถ่ายทำในสถานที่จริง ๆ ก็ได้ ในทางการศึกษาใช้ละครเพื่อจำลองสถานการณ์ชีวิตคนในสังคม โดยสอดแทรกเนื้อหาไว้ในบทสนทนา และภาพที่ปรากฏโดยผู้ชมไม่รู้ตัว มีหลายรูปแบบคือ อาจจะเป็นการแสดงละครอย่างเดี่ยวตลอดรายการ หรืออาจใช้รูปแบบที่มีผู้ดำเนินรายการผสมกับละครด้วย เช่น ใช้ละครนำเรื่อง ใช้ละครเป็นตัวอย่างเพื่อเป็นตัวเร้าให้เกิดความคิดและนำไปสู่การอภิปราย ขยายประเด็นหรือสรุปประเด็นจากเรื่องที่ได้พูดไปแล้ว (ณรงค์ สมพงษ์, 2535)

สมคิด ธีรศิลป์ (2530) กล่าวว่า การแสดงละคร หรือการละเล่น รายการทั้งทางวิทยุโทรทัศน์ การศึกษานอกและในสถาบันการศึกษา อาจจะทำเป็นเรื่องราวมีตัวแสดงเป็นแนวเดียวกันกับการแสดงทางวิทยุโทรทัศน์บันเทิงโดยทั่วไป แต่ในเรื่องให้ความรู้มีสาระประโยชน์ต่อผู้ชม และชวนติดตามไปในตัว โดยแทรกการเรียงการสอนหรือลักษณะการศึกษาที่ต้องการไว้ในบทละครหรือการแสดงนั้น ๆ

รายการละคร (Drama) เป็นรายการที่เสนอเรื่องราวต่าง ๆ ด้วยการจำลองสถานการณ์เป็นละคร มีการกำหนดผู้แสดง จัดสร้างฉาก แต่งตัวและแต่งหน้าให้สมจริงสมจัง และใช้เทคนิคการละครเพื่อเสนอเรื่องราวให้เหมือนจริงมากที่สุด ใช้ได้ทั้งรายการบันเทิง และรายการเพื่อการศึกษา

ละครโทรทัศน์จะอยู่ในรูปของชุดต่อเนื่องที่เรียกว่า "Serials" หลายตอนจบ หรือชุดที่ไม่ต่อเนื่องภายใต้เรื่องเดียวกัน แต่ละคนมีเรื่องราวที่ไม่เหมือนกันที่เรียกว่า

"Series" ก็ได้ นับเป็นรายการบันเทิงที่ดึงดูดผู้ชมให้ติดตามได้มากที่สุดโดยเฉพาะแม่บ้าน รายการโทรทัศน์บางชุดดำเนินต่อเนื่องกันมาหลายสิบปีแล้วยังไม่จบ จนกระทั่งผู้แสดงที่แสดง ตั้งแต่เป็นเด็กน้อย ๆ โตขึ้นเป็นหนุ่มสาว ที่สูงอายุ ก็เสียชีวิตไปแล้วก็มี เช่น ละครชุด "all my Children" ในสหรัฐอเมริกา เป็นต้น นับเป็น "Serial" ที่ยาวที่สุดเรื่องหนึ่ง ประวัติศาสตร์ของละครโทรทัศน์

ในด้านการศึกษา ละครโทรทัศน์จำลองสถานการณ์ชีวิตของคนในสังคม เพื่อสนองความรู้ในเชิงจิตวิทยา สังคมวิทยา อาชญากรรม ประวัติศาสตร์ การเมืองการปกครอง ฯลฯ โดยให้ตัวละครนำพูดคุยและให้ข้อคิด ผู้ชมก็จะเรียนรู้จากคำพูดหรือเรื่องราวที่ตัวละคร เสนอ ขณะเดียวกันก็ให้ความบันเทิงไปด้วย เช่น ละครโทรทัศน์ที่ให้ความรู้เชิงประวัติศาสตร์ ได้แก่ "สี่แผ่นดิน" "ทหารเสือพระเจ้าตาก" "ซูสีไทเฮา" ฯลฯ ที่ให้ความรู้ทางจิตวิทยา เช่น เรื่อง "ไซโค" (Psycho) ทางอาชญากรรม ได้แก่ "นายหัวเห็ด" เป็นต้น ผู้ชมส่วนมากจะไม่รู้สึกตัวว่าได้รับความรู้จากแง่มุม ที่ได้รับความรู้จากแง่มุมที่ได้รับจากรายการเหล่านี้ เพราะคิดว่าเป็นรายการบันเทิงอย่างเดียว

8. รูปแบบสารละคร (duco-drama) เป็นรายการที่ผสมผสานรูปแบบสารคดี เข้ากับรูปแบบละคร หรือการนำละครมาประกอบรายการที่เสนอสาระบางส่วน ไม่ใช่เสนอ เป็นละครทั้งรายการเพื่อให้เกิดการศึกษา ความรู้และแนวคิดในเรื่องที่เสนอ เช่น ด้านนิติศาสตร์ สังคมวิทยา มนุษยวิทยา เป็นต้น ทั้งนี้จะต้องมีผู้ดำเนินรายการสรุปอธิบาย หรือขยายสาระ ที่ชมจากส่วนที่เป็นละครเสมอ

การเสนอละครในรายการที่มุ่งให้สาระมี 4 แนว คือ

1. นำเรื่อง
2. เป็นตัวอย่าง
3. ขยายประเด็นหรือแนวคิด
4. สรุปประเด็น

ละครที่ใช้นำเรื่องที่เก็บประเด็นสำคัญต่าง ๆ ไว้เพื่อจะให้ผู้ดำเนินรายการนำมา ใช้อธิบายตอนหลัง เช่น ละครนำประเด็นทางกฎหมายที่เป็นความคิดในเรื่องต่าง ๆ

ละครที่เป็นตัวอย่าง เป็นการนำละครมาแสดงเป็นตัวอย่างของ เรื่องที่ได้เสนอไปแล้ว
ละครขยายประเด็น เป็นการนำละครมาเสนอให้เห็นประเด็นบางอย่างที่จะทำได้ดี
และความชัดเจนมากกว่าการพูดให้ฟังเฉย ๆ

ละครสรุปประเด็น ก็เป็นการนำละครมาสรุปเรื่องราวที่ได้มีการพูดถึงไปแล้ว
การเสนอสาระด้วยละคร มีประโยชน์มากในรายการ เพื่อการศึกษาที่จะทำให้ผู้ชมได้
รับความรู้ ความเข้าใจและรู้สึกเพลิดเพลินได้ดีกว่ารายการสนทนา หรือการพูดบรรยายให้ฟัง

9. รูปแบบสารคดีและทดลอง

รายการวิทยุโทรทัศน์แบบสารคดีและทดลองเป็นรายการที่เสนอ "วิธีทำ" อะไร
สักอย่างหนึ่งทำให้ผู้ชมได้แนวทางที่จะนำไปใช้ทำจริง เช่น รายการปรุงอาหาร รายการ
เลี้ยงสัตว์ รายการประดิษฐ์งานฝีมือต่าง ๆ เป็นต้น

10. รูปแบบเพลงและดนตรี

รายการเพลงและดนตรีเป็นรายการที่เสนอการบรรเลงดนตรีและการใช้
เพลงมี 3 แบบคือ

1. แบบที่มีวงดนตรีและนักร้องที่มาแสดงในสตูดิโอ
2. แบบที่ให้นักร้องมาร้องในสตูดิโอควบคู่กับเสียงดนตรีที่บันทึกเสียงไว้แล้ว
3. แบบที่ให้นักร้องและดนตรีมาเล่นและร้องในสตูดิโอ แต่ใช้เสียงที่ได้จาก

การเปิดเทปหรือแผ่นเสียงเพราะ เทปหรือแผ่นเสียงบันทึกจากระบบบันทึกที่ดีกว่า จึงสังเกต
เห็นว่าบางครั้งปากของนักร้องจะไม่สัมพันธ์กับเสียงที่ร้อง คือริมฝีปากกับเสียงไม่สัมพันธ์กัน

รายการเพลงและดนตรีที่เสนอทางโทรทัศน์ไทยส่วนใหญ่จะเป็นแบบที่ 3 และ
จะเป็นรายการที่จำหน่ายแผ่นเสียง และเทปเสียงเสนอเพื่อโฆษณาเทปเสียง ที่บริษัทผลิตขึ้น
จึงต้องใช้เสียงจากเทปมาใช้เลยเพื่อสร้างความคุ้นเคยให้เกิดขึ้นแก่ผู้ฟัง

11. รูปแบบนิตยสาร

รูปแบบนิตยสารมาจาก "Magazine Programme" หมายถึงรายการโทรทัศน์
ที่เสนอหลายประเด็น หลายรส และหลายรูปแบบในรายการเดียวกันโดยใส่ไว้เป็นชุด ๆ
เช่น อาจเริ่มรายการด้วยเพลง ตามด้วยพิธีกร พูดคุยถึงเรื่องน่ารู้สักเรื่อง ตามด้วยการ
เล่นกล กลับไปฟังเพลง 1 เพลง ฯลฯ เรียกว่ามีรายการที่มีความหลากหลายในรูปแบบ
สาระและวิธีการนำเสนอ เช่นเดียวกับนิตยสารที่มีหลายเรื่องหลายรสในเล่มเดียวกัน

รายการแบบนิตยสาร เป็นรายการบันเทิงที่ผู้ชมชื่นชอบและติดตามกันมาก ส่วนมากมีความยาว 1 ชั่วโมง ในสหรัฐอเมริกา มีผู้จัดรายการนิตยสารที่จัดมาหลายสิบปี มีประชาชนติดตามและมีอิทธิพลโน้มน้าวใจสูงมากหลายรายการ เช่น รายการ "John Carson Show" ทุกวัน John Carson ก็ยังจัดรายการเป็นผู้ดำเนินรายการนั้นอยู่จนอายุเกือบจะ 60 ปีแล้ว

12. รูปแบบการถ่ายทอดสด

รายการถ่ายทอดสด (Live Programs) เป็นรายการที่ถ่ายทอดเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง เช่น กีฬา กรีฑา งานมหกรรมหรืองานราชพิธีต่าง ๆ รายการถ่ายทอดสดมักจะเริ่มรายการจากก่อนเริ่มพิธีหรือเหตุการณ์ โดยมีผู้บรรยายเหตุการณ์เสนอเรื่องราวต่าง ๆ เมื่อเริ่มเหตุการณ์แล้วก็เสนอ เรื่องราวที่เกิดขึ้นตามลำดับก่อนหลังทั้งภาพและเสียง โดยมีผู้บรรยายคอยพูดเชื่อมเหตุการณ์ให้ผู้ชมได้ทราบความเป็นไป โดยเฉพาะการเชื่อมในขณะที่ภาพที่ปรากฏไม่มีเสียงออกมา เพื่อไม่ให้เกิดความงึบในโทรทัศน์

การถ่ายทอดสดที่พบกันมากในเมืองไทย คือ ถ่ายทอดฟุตบอล มวย และพิธีการต่างๆ ในอเมริกา อาจมีการถ่ายทอดอเมริกันฟุตบอล กีฬาเบสบอล เทนนิส บาสเก็ตบอล และกอล์ฟ

โดยสรุปแล้ว การจำแนกรูปแบบรายการวิทยุโทรทัศน์จำแนกได้หลายรูปแบบที่พบกันมาก ได้แก่ รูปแบบพูดหรือบรรยายคนเดียว รูปแบบสนทนา รูปแบบอภิปราย รูปแบบสัมภาษณ์ รูปแบบเกมและตอบปัญหา รูปแบบสารคดี รูปแบบละคร รูปแบบสารละคร รูปแบบสาธิตและทดสอบ รูปแบบเพลงและดนตรี รูปแบบนิตยสารและรูปแบบถ่ายทอดสด (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2528)

ความพึงพอใจที่ได้รับจากสื่อ

ความพึงพอใจ หมายถึง คุณภาพ สภาพหรือระดับของความชอบ ความพอใจ ซึ่ง เป็นผลจากความสนใจต่างๆ และทัศนคติของบุคคลที่มีต่อสิ่งนั้น (Good, 1973) หรืออาจ หมายถึง ความรู้สึกมีความสุขเมื่อได้รับผลตามความมุ่งหมาย (Wolman, 1973) ฉะนั้นโดย สรุปรูป ความพึงพอใจหมายถึง ความรู้สึกที่ดี มีความสุข หรือทัศนคติที่ดีของบุคคลที่มีต่อสิ่งใด สิ่งหนึ่ง (ไศลทิพย์ จารุภุมิ, 2534)

จอห์น ดับเบิลยู อีวาน (John W. Evan, 1962) ได้ให้ความหมาย ความ พึงพอใจในข่าวสารที่ได้รับ คือ สารต่าง ๆ ที่ได้รับนั้นผู้ปฏิบัติงานสามารถนำไปใช้ในการ ตัดสินใจและใช้ในการวางแผนปฏิบัติงานต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไป

ความพึงพอใจในข่าวสารที่ได้รับ หมายถึงข่าวสารที่ได้รับสอดคล้องกับความต้องการ- การของบุคคลหรือไม่ ถ้าข่าวสารที่บุคลากรได้รับสอดคล้องกับความต้องการก็จะเกิดความ พึงพอใจ (สมยศ นาวิการ, 2527)

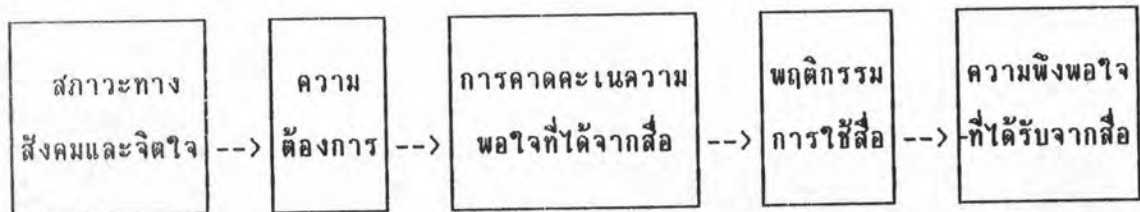
ปาล์ม กรีน และคณะ (Palmgreen et.al, 1980) ได้ให้ความหมาย ความ พึงพอใจในสื่อ หมายถึง การมองเห็นว่าสื่อั้นๆ สสนองความต้องการได้ และความพึงพอใจ ถูกแบ่งออกเป็น ความพึงพอใจที่แสวงหาจากสื่อ (gratification sought) และความ พึงพอใจที่ได้รับจากสื่อ (gratification obtained หรือ satisfaction) (ยุบล เบ็ญจรงค์กิจ, 2534)

โบการ์ท (Bogart, 1967) ได้ให้แนวคิดที่ว่า ผู้รับสารเลือกใช้สื่อตามความ สะดวก และตามสิ่งที่สื่อเสนอให้มากที่สุดเท่าที่จะเลือกใช้สื่อตามที่ตัวเองต้องการ ซึ่ง กูดฮาร์ด และคณะ (Goodhardt et al., 1975) กล่าวว่า ในกรณีของโทรทัศน์นั้น ผู้ดูโทรทัศน์ ส่วนใหญ่แล้วไม่ได้เปิดดูอย่างที่ตนเองเลือกได้ แต่เป็นการเปิดดูไปตามรายการที่โทรทัศน์ นำเสนอต่างหาก

แนวความคิดเรื่องการใช้สื่อและความพึงพอใจ เป็นการเน้นความสำคัญของกลุ่มผู้รับสาร ในฐานะผู้กระทำการสื่อสารคือ ผู้รับสารเป็นผู้เลือกใช้สื่อประเภทต่างๆ และเลือกรับเนื้อหาของข่าวสาร เพื่อสนองความต้องการของตนเอง การศึกษาในแนวนี้เป็นการศึกษาที่เน้นในด้านการศึกษาผู้รับสาร (Audience Analysis) เนื่องจากผู้รับสารเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญของกระบวนการสื่อสารของมนุษย์ มีความสำคัญต่อความสัมพันธ์ผลในการสื่อสาร เพราะการสื่อสารจะสัมพันธ์ผลเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับกาที่ผู้รับสารสามารถรับสารและเข้าใจในสารนั้นได้มากน้อยเพียงใด

Katz และคณะ (1974) ได้ศึกษาการใช้สื่อและการรับความพึงพอใจ คือ การศึกษาเกี่ยวกับ (1) ภาวะของสังคม และจิตใจที่มีผลต่อ (2) ความต้องการของบุคคล ซึ่งนำไปสู่ (3) การคาดคะเนเกี่ยวกับ (4) สื่อและแหล่งที่มาของสาร การคาดคะเนนำไปสู่ (5) ความแตกต่างกันในการใช้สื่อและพฤติกรรมอื่นๆ ของแต่ละบุคคลซึ่งผลให้เกิด (6) ความพอใจที่ได้รับจากสื่อ และ (7) ผลอื่นๆ ที่บางครั้งมิได้คาดหมายมาก่อน

ซึ่งสรุปเป็นแบบจำลองได้ดังนี้

แผนภาพที่ 3 แบบจำลองการใช้สื่อเพื่อสนองความพึงพอใจ

แบบจำลองที่ Katz และคณะ (1974) พยายามสร้างขั้นนี้ อาจอธิบายได้ดังนี้คือ สภาวะของสังคมและจิตใจที่ต่างกัน ก่อให้มนุษย์มีความต้องการแตกต่างกันไป ความต้องการที่ต่างกันนี้ ทำให้แต่ละคนคาดคะเนว่าสื่อแต่ละประเภทจะสนองความพอใจได้ ต่างกันออกไปด้วย ดังนั้นลักษณะของการใช้สื่อบุคคลที่มีความต้องการไม่เหมือนกัน จะแตกต่างกันไป ที่นที่สุดท้ายคือ ความพอใจที่ได้รับจากการใช้สื่อ จะต่างกันออกไปด้วย

งานวิจัยที่เกี่ยวกับความพึงพอใจที่ได้รับจากสื่อ

ปาล์ม กรีน และ เรย์เบิร์น (Palmgreen and Reyburn, 1979) ได้วิจัยเกี่ยวกับการใช้สื่อเพื่อประโยชน์และความพึงพอใจในการเปิดรับสื่อโทรทัศน์ โดยศึกษาความคาดหวังและความพึงพอใจในการชมโทรทัศน์ด้านการศึกษาในรัฐเคนตักกี ด้วยการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ทางโทรทัศน์จากกลุ่มตัวอย่างชายหญิงรวม 526 คน โดยวัดค่าความคาดหวังจากการชมโทรทัศน์ว่า รายการโทรทัศน์จะให้การผ่อนคลายความเครียด การเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ การใช้ประโยชน์ในการใช้สื่อสัมพันธ์ การช่วยเหลือแก้ปัญหาต่าง ๆ เพื่อเป็นการฆ่าเวลา เพื่อความเป็นเพื่อนแก้เหงาและเพื่อความบันเทิงพบว่า ความคาดหวังและความพึงพอใจของผู้ชมมีความแตกต่างกันสูงมีความสัมพันธ์กันเชิงลบ คือ ความคาดหวังสูง-ความพึงพอใจต่ำหรือความคาดหวังต่ำความพึงพอใจสูง

ไสลทิพย์ จารุกุมิ (2534) ได้ศึกษาความพึงพอใจที่ได้รับจากละครโทรทัศน์ โดยศึกษาถึงพฤติกรรมการดูละครโทรทัศน์ ความพึงพอใจและประสบการณ์ที่ได้จากละครโทรทัศน์ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจงเป็นผู้หญิงในเขตกรุงเทพมหานคร ที่ติดตามดูละครโทรทัศน์หลังช่วงภาค 20.00 น. เป็นเวลาอย่างต่ำ 5 ปีขึ้นไป จำนวน 30 คน

ผลการวิจัยสรุปได้ว่า

1. ความพึงพอใจที่ได้จากการดูละครโทรทัศน์ก็คือ ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน เหตุผลก็คือ การดูละครเป็นเรื่องเบา ๆ ไม่มีสาระให้ต้องขบคิดและคุ่นเคืองกับวิถีดำเนินเรื่อง ทำให้สามารถเข้าใจเรื่องราวได้ง่าย ไม่ต้องใช้ความคิดมาก จึงทำให้เกิดความเพลิดเพลินในการดู และพบว่า ผู้ที่จบการศึกษาระดับอุดมศึกษาและอาชีวศึกษา จะเป็นผู้ดูละครเพื่อความเพลิดเพลินมากกว่าผู้ที่จบการศึกษาระดับต่ำกว่า

2. ความพึงพอใจที่ได้รับเกี่ยวกับเครื่องแต่งกายของผู้แสดงและฉาก โดยกลุ่มตัวอย่างชอบเครื่องแต่งกายและฉากของละครประเภทย้อนยุค มีการเลียนแบบเครื่องแต่งกายและทรงผมของตัวเอง ในกลุ่มผู้ที่ชอบเห็นของสวยงามจากการดูละครนี้ยังพบอีกด้วยว่า เป็นผู้มีการศึกษาระดับต่ำ กับระดับอาชีวศึกษา มากกว่าอุดมศึกษา

3. ดาราที่แสดงในละครมีผลต่อการเลือกดูละคร โดยกลุ่มตัวอย่าง 14 คน ให้เหตุผลว่า ดูละครเพราะชอบดารา โดยกลุ่มที่จบการศึกษาระดับอุดมศึกษาจะให้ความสำคัญกับดาราน้อยกว่ากลุ่มผู้ที่จบการศึกษาระดับอาชีวศึกษา และระดับต่ำ

4. การให้ความสำคัญกับเนื้อเรื่อง โดยพิจารณาเนื้อเรื่องสนุก น่าติดตาม และเป็นแนวเรื่องที่ชอบหรือไม่ กลุ่มที่จบการศึกษาระดับอุดมศึกษา ให้ความสำคัญแก่เนื้อเรื่องมากกว่า นอกจากนี้ยังพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ชอบทั้งดารา และเนื้อเรื่องนั้นจะให้น้ำหนักความสำคัญแก่ดารามากกว่าเนื้อเรื่อง

5. เนื้อเรื่องที่นิยมดู มักจะเป็นแนวชีวิตที่มีลักษณะค่อนข้างสมจริง รองลงมาคือ แนวรักโรแมนติก ส่วนแนวเรื่องที่ไม่ชอบคือแนวเรื่องที่มีสาระหนัก ๆ เกี่ยวกับการเมือง

นุชรี ตันติวิจิตร (2536) ศึกษาความพึงพอใจและการรับรู้ประโยชน์จากละครโทรทัศน์ของผู้หญิงในกรุงเทพมหานคร พบว่า ความพึงพอใจที่ได้รับเพื่อความบันเทิงมากที่สุด รองลงมาคือ เพื่อรับรู้ประโยชน์ในเรื่องต่างๆ และนำไปสนทนากับบุคคลต่างๆ รูปแบบที่ชอบมากที่สุดคือ ละครหลายตอนจบที่มีเนื้อหาตลก เบาสมอง และมีการนำไปสนทนากันในหมู่เพื่อนมากที่สุด

จากทฤษฎีและงานวิจัยดังกล่าว ทำให้เห็นว่า รูปแบบรายการวิทยุทัศน์ที่ใช้เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดเนื้อหาความรู้ เรื่องสุขภาพอนามัยแก่ประชาชนนั้น ควรคำนึงถึงรูปแบบรายการที่ทำให้ผู้ชมรู้สึกเป็นธรรมชาติ และได้ความรู้และความเพลิดเพลิน ไร้อารมณ์ และโน้มน้าวจิตใจได้ดี ดังนั้น รูปแบบละคร หรือรูปแบบสารคดีที่มีพิธีกรเป็นผู้ดำเนินรายการ จึงเป็นรูปแบบที่น่าสนใจ นอกจากนี้แล้ว เนื้อหาที่ควรใส่ไว้ในเนื้อเรื่อง ควรจะเป็นเนื้อหาที่กลุ่มเป้าหมายต้องการออกรู้ ซึ่งตรงกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย จะทำให้เกิดความพึงพอใจและเกิดการเรียนรู้ได้ดี